

Rolfs Ekmanis*

Starptautiskie raidījumi latviešu valodā 20. gs. otrā pusē

Mans spēks neiet tālāk par vārdu, bet tas nebūt nenozīmē, ka Jūsu spēks ir lielāks par manējo – tā stingrā Maskavas kalpībā esošajam Čehoslovākijas ilggadējam prezidentam – no Staļina nāves (1953) līdz “Prāgas pavasarim”(1968) – Antoninam Novotnijam (Novotny, 1904-1975) savā laikā norāda Nobela laureāts literatūrā Ginters (Gunter) Grass, nereti uzlūkots ne tikai par vācu, bet par visas pasaules “sirdsapziņas modinātāju”. Viņš, protams, runā par rakstītā vārda spēku. *Putni mirst un dzejnieki*, savukārt raksta Vizma Belševica, *Bet ne cirvja asmens/ Nevar izcirst vārdu, kas pirms nāves pasacīts./ Vārdu, ja tas izlējies, neviens vairs nevar sasmelt*. Par vārda lielo spēku – īpaši laika posmā no II Pasaules kara līdz Maskavas impērijas sabrukšanai 1991. gada augustā un vēl kādus gadus pēc tam – labu liecību dod arī Rietumvalstu starptautiskie radoraidījumi, t.i., raidījumi, kuŗu mērķauditorija atrodas aiz tās valsts robežām, no kurienes šie raidījumi nāk. Par ēterī izgājušā vārda milzum lielo nozīmi sarakstīts krietns skaits dažāda biežuma foliantu. Par to izteikušās arī daudzas svarīgas personības. Bet par to, ka arī latviskais vārds spēlē ievērojamu lomu starptautiskajos raidījumos turpat 50 gadus, labi, ja paretam var atrast kādu rindkopu trimdas “rakstos un sērijās”, visvairāk par *Amerikas Balsi*, maz par *Radio Brīvā Eiropa*. Vēl bālāk atspoguļota *Radio Vatikāns* un *Radio Sweden* darbība, bet var droši pieņemt, ka mūsdienās caurmēra cilvēkam nav absolūti nekāda priekšstata par *Radio Brīvība* (1975-1984) un *Madrides Brīvās Latviešu Balsis* (1955-1965; 1969-1972) raidījumiem, par

Par palīdzību šo piezīmju tapšanā autors izsaka visdziļāko pateicību *Amerikas Balsis* ilggadējai darbiniecei un *AB* latviešu redakcijas vadītājai Irēnei Karulei. Pateicība pienākas arī dažām citām ar *AB* saistītām personām. Pats ilgus gadus (1975-1994) darbojos *AB* “konkurentraidītāja” *Radio Brīvība/Radio Brīvā Eiropa* rindās – no 1986. līdz 1993. g. Minchenē, pārējos gadus – līdztekus darbam Arizonas Valsts universitātē – kā ārstāžas līdzstrādnieks, ik nedēļas sagatavojot, kā mēs teicām, pa gabalam ēterī laišanai, visvairāk kultūras jomā, arī par t.s. tautību jeb nacionālo jautājumu PSRS.

Brīvo Latviešu Balsi Frankfurtē (1966-1971). Pēdējo neatrast arī 2002. gada beigās iznākušajā jaunās *Latvijas Enciklopēdijas* ļoti iespaidīgajā 1. sējumā (A-Cēsis). Visu šo “balsu” galvenais uzdevums ir izplatīt Varšavas Līguma valstīs tur nepieejamu informāciju, tādejādi drupinot totalitārisma mūri, cenšoties izraisīt iekšējo eroziju. Piedevām starptautisko raidījumu veidotāji latviešu valodā lielākoties ar lielu pašaieliedzību cenšas stiprināt mūsu tautas nacionālo stāju un gara kultūru, celt tās pašapziņu PSRS tautu cietumā. Latviešu redakciju darbība gan Eiropā, gan arī ASV nenoliedzami ir kļuvusi par svarīgu mūsu pagātnes posmu, par saistošu mūsu nesnās vēstures daļu, lielā mērā arī kultūras vēstures.

Uz PSRS un tās satelītvalstīm orientēto raidstaciju rašanās un izplešanās iet roku rokā ar vēsturiskajiem apstākļiem, ar politiskajām norisēm pirmajos pēckaŗa gados.

II Pasaules kara beigu posmā Savienoto Valstu prezidents Ruzvelts (Franklin Delano Roosevelt, 1882-1945) tāpat kā Lielbritānijas ministru prezidents Čerčils (Sir Winston Spencer Churchill, 1874-1966) ir tik apsēsti ar mērķi totāli sakaut un iznīcināt līdz beznoteikumu kapitulācijai Hitlera Vāciju, ka šajā vienpusībā nespēj saskatīt briesmas, kas draud Eiropai no Padomju Savienības. Par pavisam bezvērtīgu papīra gabalu kļūst Ruzvelta un Čerčila parakstītā (1941.14.VIII) Atlantijas Charta, kas sola pašnolemšanos visām kara laikā brīvību zaudējušām tautām. Bet ne Charta, nedz arī tās īstenošana nav abu valstsvīru prioritāte. Toties abi sparīgi mēro gaŗo ceļu uz Teheranu (1943.XI) un Jaltu (1945.5.II), lai skatītu vaigā PSRS diktatoru Staļinu, kuŗš starplaikā lapsīgi arī pievienojies Atlantijas Chartai. ASV valdības aprindās izjusti sirsnīgi sauktais *Good Uncle Joe* (no Jošifs) diplomātiski slīpēti vazā aiz deguna Čerčilu, bet īpaši Ruzveltu, kopā ar viņu padomdevēju plejadēm, kuŗu reālās situācijas izpratni politiskajā un stratēģiskajā jomā, maigi izsakoties, grūti dēvēt par nemēru saprātīgu. Sabiedroto sarunās Teherānā un Jaltā Austrumeiropas liktenis faktiski jau ir izšķirts Staļina interešu labā un “trīs lielo” apspriedēs “labajam tēvocim Džo” nav ne mazāko grūtību izvairīties no daudz izbaiznēto pašnolemšanās tiesību jebkāda veida nodrošināšanas Eiropas tautām ar reāliem līgumiem. Plāni par padomju totalitārisma un militārisma ievirzīšanu tālu Eiropā Staļina smadzenēs jau sen ir gatavi visās detaļās un priekšdarbi to īstenošanai

jau ir uzsākti. Gerija Kerna (Gary Kern) rakstā "How 'Uncle Joe' Bugged FDR" ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes žurnālā *Studies in Intelligence* (2003, 1) vēstīts, ka jau Teherānā ASV iekļūst izsekošanas slazdā (*surveillance trap*); Staļins ar dažādu izsmalcinātu noklausīšanās ierīču palīdzību *Amerikas prezidentu ir uzdūris* [kā tauriņu], *sadalījis savu pētījamo objektu vissīkākajās vienībās, katru no tām rūpīgi inspicējot zem palielināmā stikla*. Jāpievienojas tiem, kuŗu ieskatā ASV un Lielbritānija politiski lielā mērā kuŗu zaudē; par uzvarētāju iepretim saviem Rietumu sabiedrotajiem kļūst Maskavas impērija, kas II Pasaules kuŗa faktiskā noslēgumā ar savu varu iegūst un anektē (1) Somijas Petsamo un Viborgas rajonus, arī Parkalas bāzi, (2) Baltijas valstis, (3) Polijas austrumdaļu, (4) Rumānijai piederošo Besarābiju, (5) Čehoslovākijas Karpatu Rutēniju, (6) Austrumprūsiju ar Kēnigsbergu jeb Karalaučiem (tagad Kaļiņingradu), (7) Kuriļu salas. Piedevām pēc 1945. gada Maskavas varai pakāpeniski tiek pakļautas Padomju armijas okupētās valstis – Austrumvācija, Rumānija (1945.III), Bulgārija (1945.VIII), Polija (1947.II), Čehoslovākija (1948.VIII), Ungārija (1949.II). Tas ir arī laiks, kad Rietumeiropā nestabilitāti draud radīt komunistiskās partijas, īpaši Grieķijā un Itālijā. 1948. gada septembrī Maskava nevilcinās pārtraukt dzelzceļa satiksmi starp Berlīni un Rietumiem, kam aptuveni gadu (1948.28.VI – 1949.12.V) britu, franču un amerikāņu kuŗaspēka vienības, kā arī Rietumberlīnes civiliedzīvotāji jāapgādā ar "gaisa tilta" palīdzību. Kuŗa beigās padomju okupētā Ziemeļkoreja nespēj sadarboties ar amerikāņu okupēto Dienvidkoreju. Rezultātā 38. paralēle kļūst par robežu (1948) starp "Korejas Tautas Republiku" un "Korejas Republiku". Arī Ķīnā tiek proklamēta "Tautas Republika" (1949.X) ar Mao Dzedunu priekšgalā. Nacionālistu jeb Kuomintanga līdera Čangkaišeka jeb Čana Kaiši varā paliek tikai Klusā Okeāna sala Taivāna (Formoza) Ķīnas piekrastē.

1948.I, kad Baltā nama saimnieks ir Harijs Trumens (Harry S. Truman, 1884-1972), nobiedētais ASV kongress pieņem t.s. Smita-Munta likumu (Smith-Mundt Act), kas nosaka nepieciešamību ar visiem līdzekļiem un pa visiem kanāliem izvērst iespējami plašu informācijas darbu aizrobežu zemēs, lai mēģinātu ierobežot Maskavas un toreiz tās sabiedrotās Beidžingas agresiju, vienlaikus cenšoties piedot lielāku lomu brīvības idejām Padomju Savienībā un tās satelītvalstīs Viduseiropā, kuŗas apzīmē

ar ģeogrāfiski ne visai precīzo nosaukumu "Austrumeiropa". Turklāt Vašingtonas ārpolitikas veidotāju domu apmaiņās arvien biežāk sastopams mazliet panaivi cerīgais termins "izšķirošais brīdis", kad padomju orbītā nonākušo tautu "Rietumu orientācija" kaut kad nezināmā nākotnē varētu kļūt visai nozīmīga un, galvenais, izdevīga Savienotajām Valstīm. ASV Centrālajai izlūkošanas pārvaldei jeb CIP (Central Intelligence Agency – CIA, dib. 1947), kuŗas galvenais uzdevums ir informēt ASV augstāko vadību par ārvalstu darbību, pamatojoties uz legāli un nelegāli iegūtām ziņām, tiek piedēvēta arvien lielāka loma savu ripojumu pilnā sparā uzsākušajā "aukstajā" jeb psiholoģiskajā kuŗā. Lielkalibra ierocis šajā cīņā par cilvēku prātiem un sirdīm kļūst radio, visoperatīvākais informācijas masu līdzeklis, kas nepazīst robežstabus un attālumus – tajā pašā mirklī, kad tiek noraidīta informācija, klausītājs to spēj uztvert tūkstošiem kilometru attālumā. Šai operatīvai pievienojas vēl viena ne mazāk svarīga priekšrocība – emocionālā iedarbība uz klausītāju.

Visu spēku mobilizācijas procesā ASV valsts departamenta (*State Department*, t.i., ārlietu ministrijas) pārziņā esošā raidstacija Amerikas Balss (*The Voice of America jeb VOA*), dibināta II Pasaules kuŗa laikā (1942), lai cīnītos galvenokārt pret Hitlera Vāciju ideoloģiskajā frontē, iededz zaļo uguni raidījumiem arī Staļina tirānijas varā esošo Baltijas tautu valodās.

AMERIKAS BALSS

PRIEKŠDARBI

Amerikas Balss (AB) latviešu redakcijas organizēšana sākas 1950. gada rudenī, kad sākotnējais chaoss jau ir nokārtots, kad AB informācijas izplatīšanas formas un metodes jau detalizēti izstrādātas. Irēne Karule atceras, ka latviešu avīzes *Laiks* redakcijā Ņujorkas pilsētas daļas Bruklinas (Brooklyn) Trešajā avēnijā (7307 Third Avenue), kur tā atrodas veselus 54 gadus – līdz pat 2003. gadam, ieradies Latvijas vēstnieks Jūlijs Feldmanis (1887-1953) ar veselu žūksni darba pieprasījuma veidlapām jeb kadru anketām – pastāvot, lūk, iespēja, ka tuvākajā nākotnē AB uzsāks radio raidījumus latviešu valodā. No daudzām lapām sastāvošās anketas ir divejādas – ASV valsts departamenta, lai pieteiktos darbā, un ASV Federālā izmeklēšanas biroja jeb *FBI (Federal*

Bureau of Investigation), lai pārlicinātos par pieprasītāja politisko uzticamību (*Security Clearance*). Abas ar sīkiem jo sīkiem biogrāfiskiem jautājumiem – par vecākiem, radiem, izglītību, dzīves un darba vietām, piederību organizācijām, klubiem utt. Jāuzdod arī trīs liecinieku vārdi, kas lielākoties pirms nepilna gada iebraukušajiem bēgļiem nemaz nav tik viegli īstenojams.

Veidlapas paņem tolaik *Laika* darbinieki Orests Berlings, Ēvalds Freivalds, Irēne Karule, Arvīds Klāvsons un Aleksandrs Liepa, kā arī pazīstamais Nacionālā teātra aktieris un režisors Osvalds Uršteins (1910-1980), kurš tikai nejauši pagādījis redakcijā. Berlings guvis žurnālista pieredzi Latviešu Zemnieku savienības laikrakstā *Brīvā Zeme* pirms krievu okupācijas 1940. gadā. Bēgļu jeb Pārvietoto personu (*Displaced Persons*) nometņu laikā Dienvidvācijā 40. gadu otrā pusē viņš piedalās laikrakstu *Die Post* un *Im Ausland* (igauņu, latviešu, lietuviešu, poļu un ukraiņu bēgļu sadarbības veicināšanai) izdošanā. Freivalds (1913-1969) — *Brīvās Zemes* darbinieks (1930-1934), Latvijas Radiofona ziņu nodaļas informātors un redaktors (1934-1940), bēgļu laikā *Austrijas Latviešu Balss* redaktors (1946-1949), Ņujorkā *Laika* redakcijas darbinieks. Arī Irēne Karule (dz. 1919) – vēl studente būdama – gūst zināmu pieredzi Latvijas Radiofonā—gan tikai nepilnu gadu pirms liktenīgā 1940. gada jūnijdienām, *Laika* redakcijā Ņujorkā lasa korektūras un raksta “mazus gabaliņus”. *Brīvās Zemes* redakcijas loceklis (1926-1934), tad laikraksta *Rīts* galvenais redaktors arī līdz 1940. gadam ir Klāvsons (1900-1964). Vācu okupācijas laikā viņš darbojas parlamentāriešu pretestības kustībā un bēgļu laikā Vācijas amerikāņu okupācijas zonā ir “Mazās Latvijas” Eslingenas laikraksta *Latviešu Ziņas* izdevējs un galvenais redaktors (1945-1949). *Rīta* darbinieks ir arī žurnālists un rakstnieks Aleksandrs Liepa (1914-1993), Vācijā viens no Latviešu Preses darbinieku sadarbības kopas dibinātājiem un laikraksta *Latvija* redakcijas loceklis (1946-1948).

Īsi pēc 1951. gada sagaidīšanas ankešu iesniedzējus izsauc pa vienam uz interviju *AB* birojā Ņujorkā. Intervētājs ir Eiropas nodaļas tā laika vadītājs Roberts Bauers (Bauer), kuŗa balss ir pazīstama arī ne vienam vien latviešu klausītājam no *AB* vācu valodas raidījumiem pēckara gados bēgļu nometņu laikā Vācijā. Aprīlī visi, izņemot Klāvsonu, saņem aicinājumu ierasties *AB* birojā, lai stātos darbā, gan tikai ar pagaidu

statusu. Tur jau priekšā ir Latvijas Universitātes tiesību vēstures docents (1938-1944) un biedrs *Latvijas Konversācijas vārdnīcas* redakcijā Benno Ābers (1909-1990), Latvijas diplomātiskā dienesta darbinieks, Heidelbergas Universitātes jurisprudences doktors Vilis Māsēns un *AB* vadības latviešu nodaļai izraudzītais vadītājs Harijs Lielnors (1900-1978), kam šajā grupā vienīgajam ir *ASV* pavalstniecība. Atbrīvošanas karā viņš cīnījies pret bermontiešiem Studentu bataljona rindās, 1923. gadā latviešu studentu delegācijas sastāvā ierodas *ASV*, kur arī nolemj palikt, studēj Kolumbijas (Columbia) Universitātē starptautiskās tiesības (1939-1943), strādā kādu laiku Latvijas konsulatā Ņujorkā, ir aktīvs dažādos latviešu pasākumos *ASV*, par ko jau pirms kara apbalvots ar Trīs zvaigžņu ordeni, vada savu būvfirmu un bēgļu Lielās izkļāšanas gados (1949-1952), kā Latviešu palīdzības organizācijas (*Latvian Relief, Inc.*) prezidents, sagādā garantijas ap 17 000 latviešu politiskajiem bēgļiem ieceļošanai *ASV*, kā arī panāk likuma maiņu Savienoto Valstu kongresā par labu tiem latviešu karavīriem, kas II Pasaules karā cīnās Vācijas pusē pret *PSRS* bruņotajiem spēkiem.

Lietuviešu *AB* raidījumus palaiž ēterī vispirms, Lietuvas neatkarības dienā—1951.16.II – it kā tādēļ, ka viņu darbinieku vidū ir vairāk *ASV* pilsoņu. Par igauņu un latviešu raidījumu pirmo dienu izrauga 3.VI. Pirms tam intensīva darbinieku apmācīšana, iepazīstināšana ar aparatūru, bet pēdējās divās nedēļās gandrīz vai vienā laidā tiek gatavoti, tā teikt, pa tukšo piecpadsmi minūšu raidījumi – apmēram puse ar ziņām no *AB* teletipa, pārējo daļu aizpildot ar korespondentu ziņojumiem, preses apskatiem, ievadrakstiem u.tml. Programmas tiek iestudētas Osvalda Uršteina vadībā. Viņa profesionālisms ir uz tik augsta līmeņa, ka drīz vien viņu nozīmē apmācīt tā sauktajā producēšanā arī citas *AB* nodaļas.

Starplaikā sāk pienākt politiskās uzticamības izmeklēšanas rezultāti no *FBI*. Pastāvīgā darbā pieņem visus pieprasītājus, izņemot Aleksandru Liepu, par kuŗu viņa bijusī priekšniece Starptautiskajā bēgļu organizācijā *IRO* (*International Refugee Organization*), it kā savā laikā *ASV* Komunistiskās Partijas biedre, devusi nelabvēlīgu politisko raksturojumu, jo necietusi tos, kas bēguši no krieviem. Vilis Māsēns izšķirās radio darbā nepalikot un iesaistās *ASV* valdības finansētajā Komitejā Eiropas Brīvībai (*Committee for a Free Europa, Inc.*), ko Ņujorkā nodibina 1949.17.V, sākumā ar

nosaukumu Brīvās Eiropas Nacionālā komiteja (*National Committee for a Free Europa*), par kuŗas pirmo vadītāju kļūst bijušais CIA direktors Alens Daless (Allen Dulles), bet tās valde lepojas ar tādiem vīriem kā ģenerālis Dvaitis Eizenhauers (Dwight D. Eisenhower), ģenerālis Lusijs Kleijs (Lucius D. Clay), bijušais ASV vēstnieks Japānā Džozefs Grjū (Joseph K. Grew), bijušais vēstnieks Polijā un Baltijas valstīs Arturs Leins (Arthur B. Lane), bijušais ASV valsts sekretāra vietas izpildītājs Adolfs Berle u.c. Komitejas ietvaros 1950.4.VII sāk darboties raidītājs *Radio Brīvā Eiropa* (*Radio Free Europe*). 1951. gadā nodibinās *Komiteja Lietuvas Brīvībai* (*Committee for a Free Lithuania*), *Komiteja Igaunijas Brīvībai* (*Committee for a Free Estonia*) un *Komiteja Latvijas Brīvībai* (*Committee for a Free Latvia*). Vilis Māsēns vada latviešu komiteju no 1954. līdz 1958. gadam, kam seko četri gadi *Apspiesto Eiropas Tautu Asamblejas* (*Assembly of Captive European Nations* jeb ACEN) latviešu delegācijas un pēcāk visas asamblejas vadītāja posteņos. 70. gadu sākumā prezidenta Niksona (Richard Milhous Nixon) laikā darbība jāpārtrauc *Komitejai Eiropas Brīvībai* ar visām atsevišķo nacionālītašu komitejām, jo, cerībā uz detanti jeb mierīgu līdzāspastāvēšanu ar PSRS, konservatīvā republikāņu valsts administrācija pārtrauc finansēšanu.

Kamār Benno Ābers un Ēvalds Freivalds, līdztekus radiožurnālistu darbam *AB*, iesaistās *Komitejā Latvijas Brīvībai* kā brīvā līguma konsultanti, Vilis Māsēns savukārt piepalīdz *AB* latviešu redakcijai kā diktors. Ziņu lasīšanai par ārstāžas darbiniekiem pieņem Nacionālā teātra un vēlāk Merbekas teātra (bēgļu nometņu laikā Vācijā) aktierus Mildu Zilavu (1908) jeb Zentu filmā *Zvejnieka dēls* (1939) un Oļģertu Parnicki (1921-1977). Ņujorkas laika darbinieku pulkam vēl pieskaitāms žurnālists Aleksandrs Lauberts (1908), kuŗš kara laikā Vācijas pilsētā Hallē izdod nelielu ilustrētu žurnālu "frontei un tēvzemei" ar nosaukumu *Junda* (1944.X - 1945.II), kā arī prezidenta Kārļa Ulmaņa valdības sabiedrisko lietu ministrs Alfrede Bērziņš (1988-1977), kuŗš līdz pat savai nāvei aktīvi darbojas trimdas sabiedrībā – viens no ALA dibinātājiem, *Komitejas Latvijas Brīvībai* loceklis, Eiropas Apspiesto tautu asamblejas ģenerālkomitejas priekšsēdētājs (1970) un visas asamblejas vadītājs (1972), periodisku izdevumu redaktors (*Latvijas Brīvībai* – 1952-1960, *The Baltic Review* – 1953-1961, *La Revue Baltique* – 1954-1961, *Revista Baltica* – 1957-1967, *Zemnieku Vienība* – 1954-

1962) un vairāku grāmatu autors, no kuŗām minamas *Atmiņas par Kārli Ulmani* (1947 – sacerēta kopā ar Jāni Labsvīru), *I Saw Vishinsky Bolshevize Latvia* (1948), *Kārlis Ulmanis* (1952), *Labie gadi* (1963), *The Unpunished Crime* (1963), *The Two Faces of Coexistence* (1967), *Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni* (1971), *Kārlis Ulmanis – cilvēks un valstsvīrs* (1973) un 1939 (1976), kam pievienojas vesela rinda brošūru par Latviju starpkaŗu posmā un okupāciju (visvairāk krievu) gados dažādās valodās – angļu, franču, spāņu, pat arābu un armēņu.

RAIDĪJUMU UZSĀKŠANA

Pirmais *AB* latviešu raidījums, 1951.3.VI, iesākas ar Lielnora nervozu, bezmērķīgu apkārt skraidīšanu un Zilavas pieteikumu vispirms angļu valodā: *This is the Voice of America. The following broadcast is in Latvian.* Un tad latviski: *Šī ir Amerikas Balss...* Pēc paziņojuma, ka *AB* latviešu raidījumi būs dzirdami ikdienas, Freivalds piesaka vēstnieku Jūliju Feldmani un kādu tagad aizmirstu ASV kongresa loekli, bet Māsēns nolasa ASV valsts sekretāra vietas izpildītāja Bereta (Edward W. Barrett) paziņojumu, kuŗā minēts ASV valsts departamenta 1940.23.VII vēstījums, ka Savienotās Valstis neatzīst Baltijas valstu varmācīgo iekļaušanu Padomju Savienībā. 15 minūšu programmas beigās Freivalds vēl nolasa viņņu gaŗumus un piebilst, ka turpmāk raidījumu degpunktā būšot ziņas par ASV un pasauli—*labas un sliktas ziņas, bet vienmēr patiesas.* Un pašās beigās Zilavas *Uz sazirdēšanas, cienījamie klausītāji!*

*Visiem klātesošajiem redakcijas darbiniekiem tas bija dziļš pārdzīvojums, to klausījās Latvijā! – jūsmīgi atceras Irēne Karule. Augstie ciemiņi vienīgie spējuši būt mierīgi un laipni. Gaisotni, kādā *AB* latviešu raidījumi sāk ieplūst ēterī, ieskicē Benno Ābers (publicistisku rakstus viņš paraksta ar pseidonīmu Štamers) avīzē *Laiks* 1976.VI sakarā ar *AB* latviešu raidījumu 25. gadskārtu: *Savienoto Valstu valdība lietuviešu, latviešu un igauņu radioraidījumus uzsāka Korejas kara laikā. Šis starptautiskais konflikts daudziem, katrā ziņā labai daļai latviešu, lika domāt, ka karš beigsies ar vispārēju komūnisma sakāvi un visu to tautu atbrīvošanu, kam Atlantijas Charta gan bija devusi cerības uz patstāvības atgūšanu, bet rūgti pievīlusi II Pasaules kara gala iznākumā. Un, ja nu Savienoto Valstu valdība ikdienas raida tieši uz Padomju Savienību**

pakļautajām Baltijas zemēm un tautām, tas likās jauns faktors, kas pastiprināja cerības, ka brīvības stunda vairs nav tālu(..) Amerikas valdība gan to tieši nesolīja, bet fakts, ka tā jau pirmajā raidījumā uz Latviju(..) deva iespēju runāt Latvijas diplomātiskajam pārstāvim Vašingtonā, sūtnim Jūlijam Feldmanim, šķita nepārprotams pats par sevi, tāpat kā ASV ārlietu viceministra deklarācija.

Pirmais 18.XI raidījums kļūst par Notikumu (ar lielo N). To sagatavo Irēne Karule. Vēstījumu latviešiem Latvijā ierunā vēstnieks Feldmanis, kam seko *Latvijas vēsture dzejā* – ar dzejoļiem, kas atspoguļo Senlatviju, zemgaļu cīņas, klaušu laikus, atmodu, brīvības cīņas, neatkarības gadus, krievu okupāciju, vācu okupāciju un kaŗu, atkal krievu okupāciju un nobeigumā cerības uz jaunu brīvības rītu. Starp dzejdarbiem, kuŗu teicēji ir izcili skatuves mākslinieki – Uršteins, Jānis Ģermanis (1889-1965), Oļģerts Parņickis, Milda Zilava un Helga Gobzine (1899-1988) – tiek iestarpināta piemērota mūzika. Raidījumu, kas stipri atšķiras no visai monotonā amerikāņu stila, kāds vēlāk gribot negribot tiek uzspiests arī latviešiem, AB vadība apbalvo un tā veidotāju Irēni Karuli paaugstina no tulkotājas un programmu pieteicējas (*Translator-Announcer*) un *mazu gabaliņu* rakstītājas par īstenu rakstītāju (*Writer*). Atzinības vilni izraisa līdzīgi sagatavotais un ne mazāk tēlainis raidījums Ziemsvētku pirmajai dienai, kam seko neskaitāmi citi, visi apdvesti ar viņas personības aromātu.

VALSTS DEPARTAMENTA PASPĀRNĒ

AB ir oficiāls ASV valdības starptautisks radiotīkls — pirmajos gados ASV Valsts departamenta, vēlāk Savienoto Valstu Informācijas aģentūras (*United States Information Agency* jeb *USIA*, kas arī padota Valsts departamentam) paspārnē. Tās budžetu iesaka valdība un apstiprina kongress. Juridiski saistošajā *Amerikas Balss Chartā*, ko kongress pieņem 1976. gadā un kas tā paša gada 12.VI ar prezidenta Forda parakstu kļūst par valsts likumu nr. 94-350, norādīti AB primārie postulāti: paust ASV oficiālos viedokļus visās dzīves jomās, uzsvāru liekot uz ārpolitiku, uz oficiālo valsts orientāciju, izklāstīt un izskaidrot citu zemju tautām *amerikānisma idejas un iestādījumus*, arī tā sauktā *amerikāniskā dzīves veida* (*American way of life*) pievilcīgās puses. AB direktors Džons Čanselers (John Chancellor), pirms tam pazīstams

amerikāņu TV korespondents, 1967.V deklārē: *Amerikas Balss raidījumiem ne tikai jābūt amerikāniskiem, tiem arī jāskan amerikāniski. Tiem jāatspoguļo Savienotās Valstis kā interesanta, dinamiska un moderna zeme (Latvija Amerikā 1967.20.IX).* Tajā pat laikā raidījumu informācijai jābūt precīzai, objektīvai un visuaptverošai. Un Eizenhauera administrācijas valsts sekretārs Dalles (John Foster Dalles): *Jūs dodat pasaulei ieskatu par Amerikas "balsīm". Benno Ābers Laikā (1976.VI) to pašu pārfrāzē šādi: Amerikas Balss atspoguļo dzīvi un politiku bezaizspriedumaina amerikāņa skatījumā. Balss vērtējumā graudus un sēnālas var atšķirt ar tikpat striktu mērauklu, kādu lieto Amerikas vai Anglijas prese(..) Bet nevajaga aizmirst, ka Amerikas Balss svarīgākie "līdzstrādnieki", ja tā varētu teikt, ir Savienoto Valstu prezidents un ārlietu ministrs, kā arī Kongress ar saviem lēmumiem. To izklāstam vienmēr ir jādod pienācīga vieta.*

AB raidījumi latviešu valodā ir skanējuši prezidentu Trūmena (Harry S. Truman, 1945-1953), Eizenhauera (1953-1961), Kenedija (John F. Kennedy, 1961-1963), Džonsona (Lyndon B. Johnson, 1963-1969), Niksona (1969-1974), Forda (Gerald R. Ford, 1974-1977), Kārtera (Jimmy Carter, 1977-1981), Rēģena (Ronald Reagan, 1981-1989), Buša seniora (George Bush, 1989-1993), Klintonā (William Clinton, 1993-2001) un ASV Augstākās tiesas (*Supreme Court*) ieceltā Buša juniora (George W. Bush, 2001-) laikā, atspoguļojot katras valdības ārpolitiku tā, lai nerastos par to pārpratumu un lai klausītājos arī netiktu izraisītas nedibinātas cerības. Pastāvīgi jārēķinās ar to, ka pārāk skaļi, rožaini solījumi un bravūra var panākt vairāk ļauna nekā laba. Radiodarbinieki nedrīkst paust savu viedokli, konkrētajā gadījumā baltiešu viedokli, kas nebūt nav viegli, piemēram, attiecībā uz tā dēvēto detanti un Vašingtonas attiecībām ar Maskavu vispār. Raidījumus pārrauga visai stingra valdības "acs un auss", lai pāri dzelzs aizkaram nepārslīdētu kāds Vašingtonai oficiāli nepieņemams vārds vai doma. Tajā pat laikā atsevišķos AB raidījumos, īpaši tajos, kas vēltīti preses apskatiem, ir iespējams atreferēt arī citādus viedokļus ASV iekšējā un arī ārpolitikā.

Raidījumu kodols ir dienas svarīgākās ziņas oficiālās Vašingtonas variantā, kaut arī pielāgotas Eiropas, konkrēti Latvijas, vajadzībām. Redakciju vadītājiem jāskatās uz to, lai ziņu raidījumi būtu pieņemamā lī-

menī. Citējot AB darbinieci Gitu Gulēnu Vagenheimu, *daudz kas ir atkarīgs no gaumes, spējām un izjūtas. Ir kolēģi—spartieši, kas grib, lai viss būtu ļoti vienkāršs, konkrēts un nopietns, bet otra grupa, pie kuras arī es piederu, uzskata, ka ir vajadzīgs vieglums. Pašiem no sirds ir jāizbauda tas, ko darām* (Latvijas Jaunatne 1991.1.VI).

Cita vidū klausītāji Latvijā dzird par strādnieku sacelšanos Berlīnē (1953), demonstrācijām Poznaņā, Polijā, par Ungārijas 1956. gada revolūciju, kad vairāki redakcijas locekļi paliek AB namā uz naktsguļu, jo ikdienas raidījumiem vadība pievieno astoņus speciālr Raidījumus dienā. Tad vēl par Kubas raķešu krīzi, par atentātu pret prezidentu Kenediju, Vjetnāmas karu prezidenta Džonsona laikā, Dubčeka reformu kustības brutālo apspiešanu Čehoslovākijā 1968. gada augustā, par 17 latviešu komunistu vēstuli (1972), par Helsinku Nolīguma jeb EDSK procesu (1973-1975), ieskaitot tolaik PBLA priekšsēža Ulda Gravas drāmatisko ielavišanos Austrumvācijas rīkotajā pieņemšanā Helsinkos un jumja zīmes piesprašanu pie PSRS ārlietu ministra Andreja Gromiko žaketes atloka, par Maskavas instigēto apvērsumu Afganistānā (1978.IV) un afgāņu brīvības cīnītājiem mudžahedīniem, *Solidarnosc* kustības nodibināšanos 80. gadu sākumā, par "kauna mūra" gāšanu Berlīnē un Vācijas atkalapvienošanos, par Austrumeiropas totalitāro režīmu norietu, minot tikai pašus galvenos un drāmatiskākos notikumus. Un kulminācija—neveiksmīgais pučs Maskavā, PSRS sabrukšana, Latvijas neatkarības atjaunošana 1991. gada augustā un jaunais varas dalījums pasaulē.

USIA PASPĀRNĒ

Piecus gadus AB nodaļas atrodas trīs namos Ņujorkā uz slavenā Brodveja (Broadway) un 59. ielas trim stūriem. Eiropas valodu nodaļas uz viena, studijas uz otra un administrācijas kantori uz trešā. Ar raidījuma tekstu jeb skriptu rokā, bieži pašā pēdējā brīdī, notiek skriešana uz studiju, nereti dzīvību apdraudoša, īpaši tad, kad jāsteidzas un nevar sagaidīt zaļo uguni ielas krustojšanai. Irēne Karule atceras, ka 50. gadu sākumā, vedot uz studiju Latvijas sūtni Lielbritānijā Kārlī Zariņu, rāvusi veco kungu skriešus pāri 59. ielai, lai nenokavētu 18.XI vēstījumu.

1956. gadā, Eizenhauera prezidentūras laikā, AB nonāk trīs gadus pirms tam nodibinātā valdības orgāna *Savienoto Valstu Informācijas aģentūras (USIA)* tiešā pakļautībā ar galveno mītni Vašingtonā. Arī visas Ņujorkā izkaisītās AB nodaļas pārceļ uz galvaspilsētu, netālu no Kapitolijs (330 Independence Avenue, SW), kur jaunuzbūvētās studijas ir lielākas, labākas, ar vismodernāko aparātūru.

1969. gadā, republikāņu administrācijai ar prezidentu Niksonu priekšgalā nomainot demokrātus, pār AB "mazajām" redakcijām savelkas tumši mākoņi. Draud AB baltiešu raidījumu samazināšana uz pusi. No Vašingtonas paskaidro, gan ne visai pārliecinoši, ka šādam solim neesot nekādi dziļāki politiski apsvērumi (t.i., detante), bet gan padomju "zāģi" jeb traucētāju stacijas, kuŗu dēļ, lūk, esot vajadzīgi jauni viļņu garumi, kā arī garāks laiks krievu valodas raidījumiem. Baltiešu bēgļu centrālās organizācijas protestē pret šo nelabvēlīgo lēmumu dažādās instancēs—gan tiekoties ar ASV valsts departamenta un *USIA* vadību, gan sūtot telegrammas pašam Niksonam, viņa kabineta atsevišķiem locekļiem un arī baltiešiem draudzīgi noskaņotiem amerikāņu politiķiem. *Pliķis visām mazām tautām* – tā raidījumu samazināšanu apzīmē Amerikas Latviešu apvienības (ALA) vicepriekšsēdētājs A. Ritums, bet A. Zāģeris, arī viens no ALA vadītājiem, norāda, ka baltiešu protesti var, ja ne glābt pašreizējo stāvokli, tad vismaz pasargāt no šāda veida jauniem pārsteigumiem nākotnē. Savā laikā līdzīgā veidā no likvidācijas amerikāņu okupācijas zonā Vācijā paglābti "latviešu melnie", t.i., sardžu rotas (tērtas melnos formas tērpos). Niksona valdības pirmajā gadā darbu jāzaudē nepilnam ducim latviešu darbinieku Kongresa bibliotēkā (Library of Congress), Vašingtonā, neraugoties uz bieži vairāk nekā 15 nostrādātajiem gadiem. Oficiālais iemesls, kam gan neviens netic: speciāliem pētniecības projektiem valsts piešķirto naudas līdzekļu izbeigšanās (*Laiks* 1969.17.IX). Pats galvenais iemesls vairumam pārmaiņu, protams, ir saspīlējuma atslābuma politika, cerību lološana pārkārtoties mierīgai līdzāspastāvēšanai. Tiek runāts par "aukstā kara" atviegloto variantu – "vēso kara". Austrumeiropas bēgļos aug vispārīgs sašutums.

Ir arī vesela rinda citu AB baltiešu raidījumu eksistenci apdraudētāji brīži. Bet visi šķēršļi, visas krīzes – citreiz sekmīgi, citreiz ne tik sekmīgi – tiek pārvarētas, vienmēr pie-

palīdzot baltiešu organizācijām un citiem baltiešiem draudzīgiem spēkiem.

Prezidents Kārteris reorganizē *USIA* (1978. III), pārdēvējot to par ASV Starptautisko sakaru pārvaldi (*International Communications Agency*), kuŗas galvenais mērķis paliēk plaša starptautiska atbalsta nodrošināšana ASV politiskajam kursam, kam tagad pievienojas t.s. "Džimija Kārtera doktrīna" – īpašas uzmanības veltīšana nodarījumiem pret cilvēcību, cilvēka tiesību aizstāvēšanai. Republikāņa Rēgena grožu pārņemšanai savās rokās 80. gados seko jauna reorganizācija un iepriekšējā nosaukuma *USIA* atdošana šai iestādei, par kuŗas direktoru kļūst Rēgena tuvs draugs no Holivūdas laikiem, Viks (Charles Wick). Tas viņam atalgojums par 15 miljonu dolāru savākšanu priekšvēlēšanu kampaņai. Rēgens ar savu dziļdomību nevienu nesatricina. Bet viņa apnicīgajā vāvuļošanā par "ASV vitālajām interesēm" lielāka loma tiek piešķirta *AB* – tai jākļūstot par kaut ko līdzīgu psiholoģiskā ka'ta priekšējām pozīcijām. Vairākumam Austrumeiropas bēgļu Rēgena teiktais ir gluži pa prātam. Un kā lai nebūtu, piemēram, viņa teātrāli kaujinieciskā, skaļām standartfrāzēm sapīparotā runa Anglijas parlamentā (1982.7.VI) – par "Rietumu mesiju" un "krusta gājienu" pret komūnismu, aicinājums Rietumiem pastiprināt ideoloģisko karu, bet komūnisma jūgā esošajām tautām – uz "jaunu demokrātisku revolūciju". Rietumu demokrātisko vērtību vārdā marksisma-ļeņinisma ideoloģija un politika esot ielīngojama "vēstures mēslainē".

KUNĢU VEŠANA AP STŪRI

50. gadu vidus, kad baltiešu darbinieki viens pēc otra sāk iegūt ASV pilsonību, ir arī laiks, kad, kā vēsta Irēne Karule, *labi iepazināmie ar "kungiem", kuŗi gan ītin bieži mainījās. Bija jāprot izlikties, ka tiem klausa un pašiem darīt to, ko atzinām par pareīzu.* Un tas ir teikts bez jebkādas bravūras pieskaņas. Izlikšanās, ka tiek paklausīgi dancots pēc kungu stabulēm, kļūst par svarīgu un vienlaikus arī uzjautrinošu daļu no dienas kārtības, lielāka vai mazāka "ap stūri vēšana" nevis aiz kaut kādas ļaundabības, bet vienkārši tādēļ, ka amerikāņu priekšniekiem jeb bosiem, lai arī kā viņi mēģinātu, vienkārši nav pa spēkam iedziļināties baltiešu un arī citu tautību apstākļu detaļās. Turklāt bieži vien arī viņu pašu uzskati, kā teiktu krietnais kareivis Šveiks, nesaskan ne par mata tiesu. Un mūsu pašu

"latviešu lieta", kas nešaubīgi vairākumam latviešu redakcijas darbinieku ir sirdij vistuvāk, ne vienmēr sakrīt ar priekšrakstiem "no augšas", piemēram, laikā, kad vārdkopas *padomju okupācija* vietā ir pavēlēts lietot *padomju klātie.* Kā 1991. gada pavasaŗa beigās *Latvijas Jaunatnes* korespondentam Guntim Rozenbergam paskaidro *AB* latviešu redakcijas vadītājs Knuts Ozols, *daudz kas ir atkarīgs no aģentūras [t.i., USIA] un Amerikas Balss lielajiem priekšniekiem. Ir bijuši tādi, kas uzskatījuši, ka katrs aģentūras raŗojums ir Bībele un mēs—ne pārāk gudri tulki. Citi priekšnieki, kam ir plašāks skats uz pasauli, atzīst lielāku rīcības brīvību* (1991.1.VI).

Vārdkopas "valsts oficiālie viedokļi" un "objektīvs ziņu dienests", protams, ir divi atšķirīgi, demokrātiskā valstī kopā nesaderīgi jēdzieni. Var runāt tikai par objektivitātes šķietamību. Bet vairums latviešu redakcijas darbinieku, kā jau dziļas kultūras cilvēki – atšķirībā no latviešu diasporā atrodamajiem atsevišķiem "amerikāņu superpatriotiem" – cenšas skatīt bez roŗainām acenēm amerikānisko reālītāti ar tās daudzajām pretrunām, pat plēsonībām. Tomēr nav viegli izvairīties no īstenības izskaistināšanas, no tādu pēc priekšrakstiem veidotu raidījumu gaisā laišanas, kur "apsolītās zemes vidusmēra amerikānis" parādīts turpat vai kā bezrūpīgākais, laimīgākais cilvēks visā pasaulē. Katrā ziņā asās sociālās problēmas, ASV dzīves veida ēnas puses jācenšas neredzēt – nabadzību, pārmērīgo kalpību kapitālam, patieso veselības aprūpes un izglītības stāvokli, bezdarbu, garlaicīgo konformismu utt. 60. gadu sākumā par "objektivitātes politikas" sludinātāju kļūst jaunieceltais *USIA* direktors, pazīstamais radio komentātors Eduards Merous (Murrow) – *AB* radioraidījumu vispārīgā ticamība, lūk, pieaugšot līdz ar līdzsvarotāka un precīzāka priekšstata radīšanu par pašām Savienotajām Valstīm.

Latviešiem vajag atmest naivumu, saka *AB* darbinieks Andrējs Ļubkāns un turpina: *Amerika vairs nav Brīvības cietoksnis, kāds tas bija iepriekšējā gadsimtā, kad palīdzēja visiem brīvības cīnītājiem(..) Tas vien, ka Rietumi neatjaunoja Baltijas valstu neatkarību jau tūlī pēc II Pasaules kara, liecina, ka tiem Baltija—tās ir otrās šķiras valstis.* Liels saŗutums valda latviešu redakcijā par *AB* vadības direktīvām neskādēt nekādā veidā PSRS līderim Mihailam Gorbačovam un neatbalstīt pārāk krasi baltiešu brīvības centienus. *Man ir skumji, ka mēs, aizjūru latvieši, nevaram pietiekami daudz palīdzēt*

Latvijai, saka Maruta Kārļa (AB radioilni viņa pazīstama kā Maruta Misiņa) žurnālistam Rozenbergam. *Velns, kāpēc neesam visi izsītušies līdz miljonāriem!(..) Mani uztrauc jaunveidojamā izglītības sistēma Latvijā—nevajadzētu kopēt Amerikas brīvību izglītības laukā. Te daži skolu beidzēji ir gandrīz analfabēti, jo, redz, viss ir atļauts—daru, ko gribu! Ko negribu, to nemācos...* Tajā pat laikā viņas cerība ir, lai AB latviešu programmas pavērtu logu uz amerikāņu dzīves stilēm un amerikāņu idejām.

AB UN TRIMDAS ESTABLĪMENTS

Bez aktuālajām ziņām un ASV oficiālās politikas obligātajiem izklāstījumiem, latviešu raidījumi, protams, allaž pievēršas norisēm latviešu trimdinieku vidū, visbiežāk koncentrējoties uz tiem, kuri patvērumu atrod Savienotajās Valstīs. Kaut arī trimda lielā mērā ir saraustīta un nevienveidīga, kaut arī visos "trimdas pagastos" atrodams ne viens vien trūkcūcietējs, priekšroka tiek dota "panākumiem bagātajiem", tiem, kuŗi atbilst "labajai dzīvei brīvībā", kuŗi, tā teikt, gozējas kapitālisma saulītē. To vidū ievērojamu vietu ieņem daudzo organizāciju dažādu rangu pārstāvji. Pie AB mikroфона laika gaitā uzstājušies visi Amerikas Latviešu apvienības, *Amerikas Latviešu jaunatnes apvienības (ALJA)*, *Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA)* priekšsēdētāji, kā arī vesela rinda valdes locekļi. Ik 18. novembri un Jaungadu ar sākumā Ņujorkas, vēlāk Vašingtonas raidītāja starpniecību runājuši Latvijas vēstniecības vadītāji – Jūlijs Feldmanis, Dr. Arnolds Spekke (1887-1972), Dr. Anatols Dinbergs (1911-1993), Ojārs Kalniņš (dz.1949), arī Kārlis Reinholds Zariņš (1897-1963) – Latvijas vēstnieks Lielbritānijā un Latvijas nacionālās valdības pilnvaru nesējs vācu un padomju okupācijas gados. Kur vien Ziemeļamerikas kontinentā notiek kas ievērojama, tur ierodas kāda ievērojama persona, tur parasti var redzēt AB skaņu lenšu aparātu un spožo mikrofonu. AB pārstāvji bijuši klāt visos 1951.24.II dibinātās ALA gadskārtējos kongresos, dodot par tiem plašus ziņojumus, kā arī informējot klausītājus par visām ALA un PBLA Kultūras fonda balvām un sniedzot sarunas ar turpat vai visiem balvu laureātiem un ar daudziem kultūras un sabiedriskiem darbiniekiem vispār. Kongresos, svētkos, lielākās sanāsmēs, koncertos, referātos, latviešu sestdienas skolās un vasaras vidusskolās bieži var redzēt AB lat-

viešu redakcijas korespondentus, kas vēģīgi seko ne tikai priekšnesumiem un runām, bet parasti ar veiklu ķērienu māk notvert intervijām atbilstošas personas, lai īsi formulētos jautājumos liktu tām izteikties neredzami slidošajā skaņu lentā, kas vēlāk lido cauri ētera viļņiem pie visā pasaulē izkaisītajiem latviešiem, bet galvenokārt uz Maskavas varā esošo Latviju. Simtiem interviju kopvirsraksts varētu būt: *Latviešu veikumi, darbi un panākumi Savienotajās Valstīs*, jau daudz retāk ārpus tām. Tiek sekots arī latviešu trimdas presei un grāmatniecībai—atkal visvairāk Ziemeļamerikā. Reliģijai veltītajos brīžos, īpaši Ziemeļsvētkos un Lieldienās, ar iestarpinātu garīgo mūziku pie mikroфона bijuši archibīskapi Teodors Grīnbergs (1870-1962), Kārlis Kundziņš (1883-1967), Arnolds Lūsis (1908-1993). Katoļu baznīcu pārstāvējis prāvests Boļeslavs Baginskis (dz. 1918), jau retāk pareizticīgo un baptistu garīdznieki. AB raidījumos nav palaisti garām nevieni trimdas latviešu dziesmu svētki Ziemeļamerikā, gan vispārējie, gan arī reģionālie, mazāk pievēršoties līdzīgiem saietiem Eiropā. Izņēmums ir tādi nozīmīgi pasākumi kā Kopenhāģenas tribunāls un Baltijas Brīvības un miera kuģa brauciens. Jāsecina, ka kopumā pārāk daudzi raidījumu segmenti par latviešu aktivitātēm Savienotajās Valstīs pauž ASV latviešu trimdas oficiālā establišmenta viedokļus. Nedzirdēt kaut vai mazāko pret ALA vērstu kritiku vai pret šīs organizācijas priekšsēžiem Dr. Pēteri Lejiņu (no 1955. līdz 1969. gadam), Uldi Gravu (1970-1971), Dr. Ilgvaru Spilneru (1972-1974), Ādolfu Lejiņu (1975-1976), Jāni Riekstiņu (1977-1983), Dr. Visvaldi Klīvi (1984-1985), Aristīdu Lambergu (1986-1988), Valdi Pavlovski (1989-1991), Intu Rupneru (1992-1995), Jāni Kukaini (1996-1997 un 2000-2001), Aivaru Osvaldu (1998-1999). Pie trimdas establišmenta pieder arī latviešu luterāņu baznīca ASV, daļa no korporācijām un Latvijas sūtniecības vadītāji līdz valsts neatkarības atjaunošanai. Ja runa ir par nepieciešamību dot kaut vai niecīgu finansiālu atbalstu citām raidstacijām, piemēram, *Brīvo Latviešu Balsij* un *Radio Vatikāns*, trimdas vadītāji ir visai skeptiski, labākajā gadījumā dara to ar "ģarjiem zobiem". Sabiedriski politiskais darbinieks, vēlāk ministrs Latvijas valdībā, Gunars Meierovics (dz. 1920), sākumā ir ļoti negatīvs pat par baltiešu raidījumu uzsākšanu *Radio Brīvība (Radio Liberty)* ietvaros Minchenē 1975. gadā. Vēlāk viņš ir spiests savus uzskatus mainīt. Visumā jā-saka, ka tie latvieši svešumā, kuŗi ne vien-

mēr ir vienisprātis ar ASV (arī Kanadas) trimdas centrālo iestādījumu politiku, pie *AB* mikrofona tiek aicināti labākajā gadījumā ļoti reti.

GRŪTS, BET INTERESANTS DARBS

Kārtība un stingrība *AB* ir pamatīga. Atnākot un aizejot, jāreģistrējas speciālā žurnālā. Darbs ir tik spriegs, ka līdzstrādnieki, piemēram, pusdienām var veltīt tikai īsu brīdi. Sākumā redakcijas ikdienas darbs sastāv no 15 minūšu raidījuma sagatavošanas, ko ēterī laiž trīs reizes diennaktī. Ēvalda Freivalda laikā oriģinālraidījumu laiki palielinās uz divām pusstundām un tad vēl 15 minūšu garu trešo raidījumu, kas iet gaisā vēl vakarā Vašingtonā, bet Latvijā dzirdams no plkst. 6.00 līdz 6.15. Pirmo pusstundu uz pieciem vai sešiem dažādiem īsviļņu garumiem Latvijā ilgu laiku dzird plkst. 19.00, bet otro – 20.30. Ir arī laiks, kad otro atkārtoto raidījumu pārliet uz plkst. 22.00. Ja starplaikā pienāk ziņas par jauniem notikumiem, pēdējās divas atkārtojumu programmas aktuālizē, kas bieži vien izvēršas daļēji jaunu programmu radīšanā. Lai visu to nosegtu, uz vakara maiņu jānāk vienam vai diviem darbiniekiem, kas stipri apgrūtina personāla izstiepšanu, jo raidīts tiek “dzīvi” septiņas dienas, katram darbiniekam strādājot piecas dienas nedēļā. Speciālos gadījumos, piemēram, Ungārijas Revolūcijas laikā (1956), raidījumi tiek ievērojami pagarināti, taču, kā atceras Irēne Karule, *šādi notikumi mūs arvien savilņoja un allaž likās – nu kaut kas notiks*. Vēlāk raidījumi nostabilizējās uz divām pusstundām. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pirmo pusstundu ar satelīta palīdzību pārraida Latvijas radiofona otrajā programmā plkst. 19.00 – Radio 2, 945 AM frekvencē, bet otrās pusstundas pārraide dzirdama tikai īsviļņos plkst. 22.00. 1995. gada vasaras otrā pusē *AB* var sveikt divas Liepājas radiostacijas, FM 107,1 un FM 102,2, kā jaunākās locekles savā filiālstaciju saimē. Katru darbadienas vakaru, sākot ar 4.IX, tās pārraida sešu minūšu programmu *Ziņas no Vašingtonas* un piedevām neregulārus speciālus ziņojumus par dzīvi ASV – visvairāk (un arī visneinteresantāk) par tirdzniecību, arī par sportu un mazliet par norisēm kultūras jomā. Atsaucoties uz *AB* latviešu redakcijas vadītāja Knuta Ozola sniegto informāciju, 90. gadu vidū *AB* raida turpat tūkstoš stundu 46 valodās. Tiešie raidījumi īsviļņos un vidējos viļņos sasniedzot 92 miljonus klausītāju, neskaitot tos, kas klau-

sās caur filiālstacijām, kādu *AB* visā pasaulē ir gandrīz tūkstoš (Laiks 1995.6.IX).

Tā kā latviešu redakcija ir viena no *AB* mazākajām, darbinieki nevar atļauties speciālizēties. Katram no viņiem jāpārziņ visi kārtējie darbi—pirmām kārtām tulkošana no angļu valodas – jālatvisko ir obligātais ikdienas ievadraksts, ko izdala visām valodu redakcijām, un dienas aktuālās ziņas, kuŗas drīkst īsināt vai arī paplašināt, ņemot vērā potenciālo klausītāju intereses. Tad skriptu rakstīšana, rediģēšana un ielasišana, skaņu lenšu rediģēšana, diktora darbs un raidījumu sagatavošana jeb producēšana ar piemērotiem skaņu iespraudumiem, dažādu nozaru darbinieku intervēšana, reportāžu sagatavošana u.c. Darbs ir aizrautīgs, mērķtiecīgs, bet arī grūts un atbildīgs, īpaši speciālajiem raidījumiem – materiālu savākšana, izvērtēšana, pārstrādašana, sakārtošana, komentēšana. Neraugoties uz nepieciešamību mazās nodaļās būt vispusīgi kvalificētiem, atšķirībā no lielajām (angļu, ķīniešu, krievu u.c.), kur avansēšanās iespējas un algas ir krietni lielākas, baltiešu nodaļās karjēras iespējas ir minimālas. Tā nu ir baltiešu un citu mazo redakciju nolemtība: vairāk strādāt un mazāk saņemt. Uzstrādāšanās ilgus gadus iespējama tikai līdz zināmai valsts dienesta pakāpei, proti, GS-13.

DIENU NO DIENAS

Ar laiku ārpus aktuālitātēm nostiprinās tipiska ikdienas radiopārraide ar savu tematu katrai dienai. Pirmdienās pārraida atbildes uz klausītāju jautājumiem. Ilgus gadus to veic Oļģerts Parņickis. Otrdienās aplūko saimnieciskus tematus, bieži intervējot kādu ASV mītošu latvieti ar praktiskām un teorētiskām zināšanām ekonomikā. Trešdienas temats: *Americana*, kur bieži iekļauj stāstījumus par latviešu panākumiem ASV. Ceturtdienas veltītas zinātnei, par ko daudzus gadus gādā Benno Ābers, laiku pa laikam sarunājoties ar latviešu akadēmiski ievirzītiem ļaudīm Ziemeļamerikā. Piektdienās Irēne Karule gatavo kultūras programmas, intervējot rakstniekus, dzejniekus, gleznotājus, tēlniekus, mūziķus un citu mākslu pārstāvjus trimdā, informējot par Nobela balvām literatūrā, par pašu trimdas latviešu daudzajām godalgām dažādās kultūras jomās, par latviešu grāmatniecību trimdā utt. Sestdienās nedēļas apskats, kam pievienojas piecu līdz septiņu minūšu raidījumi par reliģiskiem tematiem, bieži trimdas garīdznieku lasījumā. Laikā, kad

AB nosaka ierobežot reliģiskas iedabas raidījumus, latviešu redakcija spiesta blēdīties, liekot mācītāju teiktajiem gabaliem laicīgus virsrakstus, īpaši tādus, kas labi iekļautos rubrikā *Americana*. Un ne jau tikai sestdienas ir vienīgās reizes, kad ikrītu AB vadībai iesniedzamajā raidījumu satura uzskaitē latviešu redakcijai jāievieto "kungiem" patīkami, bet programmu saturam neatbilstoši virsraksti.

Svētdienas ziņu apskatam seko trīs vai četri jaunatnei domāti temati, kurus sākumā gatavo Irēne Karule, gan pastāvīgi krustojot šķēpus ar redakcijas vadītāju Hariju Lielnoru, kurš kategoriski nostājas pret jaunatnes raidījumiem jeb, viņa uzskatā, *kid stuff* (bērnu blēņas). AB Eiropas nodaļas vadītājs Roberts Bauers, labi iepazīties ar Lielnora vājībām, smiedamies solas palīdzēt – vajagot viņam "uzklāpēt uz pleca", radīt iespaidu, ka jaunatnes programmas, lūk, nav neviena cita kā "paša Lielnora izdomājums". Uz šī augstākstāvošo izmestā āķa atzinību alkstošais latviešu redakcijas vadītājs uzķeras pavisam viegli. Viena no izcilākajām Karules veidotajām raidījumu virknēm ir par veiksmīgajiem trimdas jaunatnes svētkiem Toronto (1959.VII). Pēcāk jaunatnes raidījumus liek kopā Oļģerts Pārņickis un pēc viņa – Vašingtonā dzimušais un uzaugušais dēls Mārtiņš. Jaunatnes raidījumi kļūst par viņa īsto meistarstīķi. *Diezīn vai kāds cits to tā spētu* – ir visu pārējo darbinieku ieskaits. 90. gadu sākumā Mārtiņš pārceļas uz dzīvi Latvijā.

Līdz ar PSRS režīma sabrukšanu un mūsu valstiskās neatkarības atjaunošanu, kad savā ziņā nākas sacensties ar vietējām Latvijas radiostacijām, un jau pirms tam ar *Radio Brīvā Eiropa* un *Radio Sweden* latviešu raidījumiem, AB – tāpat kā visām pārējām "balsīm" – jāsāk vēl vairāk domāt par materiālu iespējami saistošāku pasniegšanas veidu klausītājiem. Pēteris Aizupītis no AB jau pirms neatkarības atjaunošanas konstatē, ka līdz ar pirmajām pārmaiņām nācies mainīt raidījumu ievirzi—agrāk tik ļoti kārotā ārzemju informācija nu vairs neesot tik nepieciešama. Klausītājs tagad sagaida kaut ko vairāk, kaut ko, kas papildina pašiem pieejamo informāciju. *Esam kļuvuši dinamiskāki. Vairāk paši urķejamies, meklējam informāciju, izmantojam ne tikai aģentūras piedāvāto. Lasām Latvijas presi, lai pārāk bieži neatkārtotos(..) saņemam telefaksu, sazvanamies, ierakstām intervijas. Cilvēki Latvijā vairs nebaidas tās sniegt* – tā jau 1991. gada pavasarī izsakās

Gita Gulēna Vagenheima (*Latvijas Jaunatne* 1991.1.VI)

VADĪTĀJI

Strādājot kopā vienā, kaut arī palielā telpā, itin bieži gājis visai jautri, īpaši Ņujorkas laikā, kad latviešu redakcijas vadītājs Lielnors pats bijis privilēģēts (kā nekā, sākumā vienīgais ASV pilsonis!) izvēlēties, kurus amerikāņu korespondentu ziņojumus vai analītiskus rakstus tulkot un kādā kārtībā raidījumus salikt. Tas tiek darīts uz lielā galda pirms atsevišķo redakciju vadītāju ikrīta konferences jeb, kā mēdz teikt ierindas darbinieki, "mītiņa", kur augstie priekšnieki cenšas apskaidrot klātesošajiem (kam obligāti jābūt ASV pilsoņiem) aktuālitātes un ASV valdības politiskos gājienus. Kā ar smaidu atceras Karule, pēc mītiņa Lielnors bieži vien iedrāzies redakcijā, saukdams: *Viss mainās! Viss mainās!* Uz darbinieku jautājuma: *Kāpēc? Viss taču kārtībā!* – viņa parastā atbilde bijusi: *Viņi tā grib!* Tā vēl šodien palicis nezināms, vai tā ir Lielnora paša pēkšņa iedoma mainīt programmu, vai arī patiesi nācis mājiens "no augšas". Sākotnējie AB latviešu redakcijas darbinieki raksturo šo sirmo, eleganto, stalta auguma un kundziska izskata vīru kā lielas enerģijas apveltītu, bet personisku pretrunu piesātinātu, chaotisku un neapreķināmu, ar pēkšņiem labestības uzplūdiem. Reiz, noklausoties pirms gaisā laišanas jau ierakstītu, Irēnes Karules sagatavotu Ziemsvetku programmu, Lielnors iebriecies, ka viss jāmainot, jāpārrunājot, jāieskaņojot no jauna, jo *kaut kas nav kārtībā!* Lielā darba paveicējai pavēlā vakara stundā mērs bijis pilns: *Lielnora kungs, tur viss ir kārtībā. Ja Jums nepatīk, pārrunājiet pats! Priecīgus Ziemsvētkus!* Braucot mājās, viņa domājusi, ka karjera AB pagalam. Nākamā dienā Ziemsvētkos viņai pienācis ducis rožu: *Priecīgus svētkus! Paldies par skaisto raidījumu!* – Lielnors.

Par priekšnieka gramatiskajām "manierēm" un kompetenci skriptu rediģēšanā visi šausminājušies, arī par viņa nespēju atzīt savas kļūdas, lai arī cik uzskatāmas tās nebūtu. Uz diezgan bieži nepieciešamajiem aizrādījumiem, ka latviski tā nesaka, viņš atcirtis: *pat ja desmit miljoni latviešu teiktu, ka tā nesaka, es zinu, ka tā var teikt!* Darbiniekiem nekas cits neatlicis kā bieži vien neņemt vērā viņa labojumus. Aizmuguriski Lielnors ticis vilkts uz zoba par savu vājību mērīt un atkal pārmērīt biroja telpu mēbeles, lai tās kārtējo reizi

pārvietotu. Šī nodarbība, šķiet, kļūst par viņa eksistences augstāko mērķi. Lielnorsam ticies pastāvīgi didīt redakcijas darbiniekus, īpaši visādā ziņā spējīgāko un kompetentāko raidījumu vecāko redaktoru Benno Āberu, kurš nekad neko nevarējis izdarīt priekšniekam pa prātam, un kādreizējo *Latvian Relief* (Latviešu palīdzības organizācijas) darbinieku Herbertu Tauriņu, ko viņš uzskatījis par savu personīgo izsūtāmo. Ņujorkas laikā darbā pieņemtajiem Fridricham Īgalam (1890-1977), kādreizējam Latvijas ārlietu ministrijas darbiniekam un žurnālistam, arī agronomam un latviešu sporta dzīves dokumentētājam Vilim Čikam (1913-1989) Lielnors klāt neķeras, bet toties drīz vien, tā teikt, izēd agronomu, *Latvijas boļševizācija 1940-1941* un citu grāmatu autoru Alfredu Ceichneru (1899-1987), un dabas zinātnieku, daudzu rakstu autoru un fotogrāfu Mārtiņu Šlesseru (1901-1982). Pēc raidījumiem darbinieki nereti tikušies "saiešanās kambarī", t.i., tuvējā krodziņā un allaž nosolījušies nerunāt par Lielnoru, bet, izsakoties Irēnes Karules vārdiem, *jau pie pirmās glāzītes solījumu lauzām, tik ļoti viņš mums gulēja uz sirds*. Kad mērs bijis pilns, latviešu darbiniekiem neatlicis nekas cits kā sūtīt savus pārstāvjus pie Eiropas nodaļas vadītāja Bauera ar sūdzību – ne oficiālu, bet draudzīgā sarunā – par biežajām prasībām pēdējā mirklī pārveidot jau sagatavotos raidījumus. Lai Lielnors mazāk maisītos tiešajā latviešu redakcijas darbā, Bauers izgudro viņu paaugstināt, ieceļot par speciāli šim nolūkam jaunradītās Ziemeļeiropas nodaļas (ar somiem un baltiešiem) vadītāju. Vienlaikus viņš tomēr paliek joprojām latviešu redakcijas vadītājs līdz 1959. gadam, kad redakcijas vadību uz veseliem desmit gadiem pārņem Freivalds.

Nerimtīgais sabiedrības darbinieks Ēvalds Freivalds, caur un cauri Kārļa Ulmaņa cilvēks, biedrs *Fraternitas Rusticana*, kurās mērķis ir audzināt savus biedrus Zemnieku savienības ideoloģijas garā, viens no ALA un arī ALJA idejas populārizētājiem, ALA Kultūras biroja izveidotājs un pirmais vadītājs, ir varen veikls AB direktīvu apiešanās ar līkumu, ja vien tas kalpo latviešu klausītāju interesēm, latviešu lietai vispār. Viņa (segvārds Pēteris Kalums) spēcīgo komentāru vārdi, kas šausa kā asas vicas, gūst daudz labvēlīgu atskaņu no klausītājiem Latvijā, īpaši no tiem, kam infantili inteligentiska tērzēšana nav pa prātam. Redakciju viņš vadījis ar stingru, bet laipnu roku, un prātis veiksmīgi izlīdzināt nekad netrūkstošās domstarpības un ķīviņus redakcijas darbā.

Pēc Freivalda pēkšņās nāves 56 gadu vecumā (1969) par redakcijas vadītāju uz septiņiem gadiem kļūst erudītais, ar enciklopēdiskām zināšanām apveltītais Benno Ābers. AB vadības dekretus un direktīvas, salīdzinājumā ar Freivaldu, viņš uztver ar lielu nopietnību, dažkārt pārāk lielu. Pret padotajiem ir stingrs un prasīgs. Laikā, kad šo rindiņu rakstītājs ir viens no *Jaunās Gaitas* līdzredaktoriem (1965-1989) ar atbildību par grāmatu recenziju nodaļu, Ābers dod veselu rindu savlaicīgu, operatīvu un vienlaikus pamatīgi nostrādātu augstas kvalitātes grāmatu apskatu – no gadskārtējiem *Acta Baltica* sējumiem, Edgara Dunsdorfa *Latvijas vēsture 1710-1800*, Pētera Krupņikova *Melu un patiesības palete* līdz Edgara Andersona *Senie kurzemnieki Amerikā* un *Tobago kolonizācija*, Aleksandra Plensnera *20. gs. pārvērtības*, Anatolija Birona *Stanovļeņie sovetskoj istorigrafii Latvii* un *AABS (Association for the Advancement of Baltic Studies)* klajā laistajām grāmatām *Baltic History* un *Problems of Mini-Nations*. Pavisam kopā turpat 30 recenziju, kam pievienojas vēl daudzas citos trimdas izdevumos. Par savu pienākumu viņš uzskata periodiski informēt presē trimdas sabiedrību par AB latviešu nodaļas darbību, visvairāk avīzē *Laiks*.

Sākot ar 1976. gadu, redakciju, kas tolaik sastāv no 11 štata un 25 ārštata darbiniekiem, veselu dekadu vada Latvijas Universitātes ģermāņu filoloģijas fakultāti beigušā pedagogs (okupācijas gados lauku skolās un bēgļu laikā nometņu skolās) Irēne Karule, kas izbēga no Latvijas viena ar trim maziem bērniem, jo vīrs—pirms krievu okupācijas visai pazīstams žurnālists—pazudis kaļa jukās. Trimdā Karule kļūst par aktīvu žurnālisti periodiskos publicējumos, visvairāk apcerot skolu un audzināšanas jautājumus, arī bēgļu organizāciju darbību. Bez tam viņa ir līdzstrādniece bērnu žurnālā *Mazputniņš* un publicē grāmatas bērniem un jaunatnei *Raibā vasara* (1955 un 1987), par ko saņemta ALA Kultūras fonda balva, *Klauns Fauns* (1979), *Baltā ziema* (1988), *Latvijas pirmais valsts prezidents Jānis Čakste* (1991—ar pseidonīmu Daila Zemgala), kādu laiku darbojas *Daugavas Vanagu Mēnešraksta* redakcijā, kā arī tulkojusi latviešu valodā Karlo (Carlo) Goldoni komēdiju *Il servitore di due padroni* (Divu kungu kalps), ko uzved Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblis.

1986. gadā latviešu redakcija nonāk Valmierā kaļa pašās beigās dzimušā Kolumbijas Universitātes Austrumeiropas vēstures

maģistra Knuta Ozola rokās. Sev padotos viņš uzskata vienkārši par kolēģiem un uz jautājumu, ar kādām metodēm redakcija tiek vadīta, viņš pārsteidz *Latvijas Jaunatnes* korespondentu ar šādu atbildi mierīgā un pārliecības pilnā tonī: *Es nevedu. Viņi paši visu dara(..)* *Cenšos, cik vien var, izvēlēties no tā sauktās komandēšanas* (1991.1.VI). (No pieredzes raidstacijā *Radio Brīvā Eiropa* zinu, ka ne vienam vien padomju režīmā uzaugušam cilvēkam šāda "priekšnieka" jeb *načalņika* – nostāja ir to tāli neticama. Tiri zilie brīnumi!). Daudz ko viņš panāk ar savu priekšzīmi, piemēram, darbā vienmēr ierodas pats pirmais – jau sešos no rīta. *Tad arī pa Vašingtonu ir vieglāka rullēšana, nav lielo "korķu" uz ielām.* Kad Benno Ābera laikā viņš apprec latviešu redakcijas darbinieci Baibu Šintu, tiek sagatavota speciāla raidījumu sērija par abu darbinieku latviskajām kāzām (protams, atkal ar attiecīgu amerikānisku apzīmējumu "kungu" apmierināšanai), par ko tiek saņemtas sirsnīgas atsauksmes no Latvijas, paužot prieku par latviskām ģimenēm svešumā.

IERINDAS DARBINIEKI

Vairāk nekā 50 gadu laikā mainījušies ne tikai vadītāji, bet arī, protams, redakciju sastāvs—vairumā jau Latvijā dzimuši ļaudis. Pēdējos gados, budžeta samazināšanas dēļ, darbinieku skaitu ir bijis nepieciešams stipri samazināt. No darbiniekiem, kas savu karjeru *AB* sākuši Vašingtonas periodā, vēl pieminami Rīgā dzimušais Pēteris Aizupītis, Notre Damas (Notre Dame) Universitātes vēstures maģistrs, kuŗa atbildība visvairāk ir sporta raidījumi un klasiskās mūzikas programmas. Šis vīrs, latviešu redakcijas *vislielākais jokupēteris*, vienlaikus brīvdomātājs un dogmatisku spriedumu dedzīgs apkaŗotājs, spēj, neatkarīgi no apstākļiem, tomēr sadzīvot ar visādu uzskatu cilvēkiem. Stokholmas Universitātes franču literatūras maģistrs Vilnis Baumanis (dz. 1936) bez kārtējiem tulkojumiem un skriptiem, rakstījis radiolugas, par kuŗām saņēmis gan *AB* godalgas, gan arī atzinības apliecinājumus no klausītājiem Latvijā. Bijis pazīstams arī kā viens no ansambļa *Tris no Pārdaugavas*. Ar organizatora spējām apveltītais Dzintars Bērziņš (dz. 1939), savā laikā *ALJA* priekšsēdis, ierodas *AB* ar pieredzi kādā Filadelfijas radiostacijā, drīz vien kļūst par vairāku lielu nodaļu (ieskaitot raidījumu uz Kubu, Koreju u.c.) vadītāju, bijis stacionēts gan Tāļajos, gan arī Tuvējos Austrumos. Būvzinieris, datorzinātņu speciālists, Mičiganas

(Michigan) Universitātes ģermanistikas maģistrs Uldis Golts (pseidonims Raimonds) kļūst par Knuta Ozola vietas izpildītāju un pierāda sevi kā vīru, kuŗš *jaunos cieti tver*. Maruta Kārkle (Misiņa, dz. 1940), Vašingtonas Universitātes (University of Washington, Siettle) ģermanistikas maģistre, pēc vairāk nekā desmit gadiem *AB*, pieņem darbu "konkurentraidītājā" *Radio Brīvā Eiropa* Prāgā. *Latvijas Jaunatnes* korespondents viņu raksturo kā *īstu latviešu sievieti, kas sevī nes tautas tradīcijas, mentālītāti un vitālītāti, viņa nerunā daudz, bet kad "sit", tad allaž trāpa desmitniekā* (1991.1.VI). Ohaijo (Ohio) pavalstī dzimuši Maija Lele (dz. 1951), vienīgā ar akadēmisku grādu žurnālistikā [no Merilendes (Maryland) Universitātes], ir meistarīga sava amata pratēja, lieliska programmu "gaisā laidēja", turklāt, kā jau Uršteina protežē, ar aktrises talantu. Par kulmināciju radiožurnālistes karjerā viņa min reportāžu no Ņujorkas par Baltijas valstu uzņemšanu *Apvienoto Nāciju (United Nations)* organizācijā 1991. gadā un no Rīgas par tā paša gada 18. novembra svinībām. Vienu mēnesi pēc Vācijas kapitulācijas bēgļu nometnē dzimušais Andrejs Ļubkāns, Midleberijas (Middleberry) koledžas ģermanistikas maģistrs, mūžīgais buntavnieks un melnās krāsas medītājs – arī dažbrīd tur, kur tās nav, līdz darba zaudēšanai *AB* budžeta samazināšanas dēļ, programmās pievērsās visvairāk ASV politikai, ekonomikai, vēsturei. Gita Gulēna Vagenheima ir "Latvijas latvietē", strādājusi toreiz Drāmas (tagad Nacionālajā) teātrī, arī Latvijas radio un televīzijā, trīs gadus pēc ierašanās ASV 1980. gadā sāk strādāt *AB*. Kaut arī divas reizes godalgota kā Eiropas nodaļas veiksmīgākā diktore, 90. gadu vidū viņa darbu *AB* uzsaka. Uz īsāku vai daļēju laiku ar *AB* saistās vēl citi, piemēram, Mārtiņš Hildebrants (dz. 1965), Frīcis Igals, Baiba Ozola (dz.1943), ar lielisku balsi un administrātoru spējām apveltītais Kārlis Ķuzulis (dz. 1923), kuŗš kļūst par visas Eiropas nodaļas galveno režisoru jeb producētāju, vēlāk par Latvijas valdības ministri kļuvusi Vita Tērauda, ko šo rindiņu rakstītājs labi atceras kā vienu no savām izcilākajām un moŗākajām studentēm Latviešu studiju programmā Rietummičiganas Universitātē un vienu vasaru arī Minsterē. Minētajiem pievienojas vesela rinda ārstāŗas jeb brīvā līguma darbinieku, galvenokārt korespondenti latviešu centros Ziemeļamerikā (Harijs Mindenbergs un Anola Andersone ASV rietumu piekrastē, Jānis Bībelnieks Boŗtonā, Valters Lindbergs Ņujorkā, Maksis Čulītis Kanadā,

Voldemārs Dulmanis Austrālijā, Agnis Balodis Zviedrijā un dažādu profesiju lietpratēji: vēsturnieks Edgars Andersons, tautsaimnieks Juris Vīksniņš, lauksaimniecības speciālists Zuševics, garīdznieki Veinbergs, Vārbergs, Zariņš, Ķirsons, Cukurs, Oļafs Brūvers u.c. Tad vēl skriptu ierunātāji Arijs Dubinskis, Anda Juberta, Valters Lindbergs un Ilmārs Lūsis, diktoru veterāns, gados vecais, bet garā un balsī jaunais jurists Kristaps Šumanis, kā arī starplaikā jau pensionāru kārtā ievēstie Vilis Čika un Aleksandrs Lauberts.

Sākumā darbinieki runā pie mikroфона anonīmi, pieteicot ar vārdiem un uzvārdiem tikai viesus vai tautā pazīstamus brīvā līguma darbiniekus, tādus kā Zemnieku savienības cilvēkus Alfredu Bērziņu un Ādolfu Klīvi, sociāldemokrātu Dr. Rūdolfu Drilli, Latvijas vēstniekus Jūliju Feldmani, Kārli Zariņu, Dr. Arnoldu Spekki, Anatolu Dinbergu, tāpat archibīskapu un macītājus, rakstniekus, māksliniekus u.c. Tad, lai iegūtu lielāku personīgu kontaktu ar klausītājiem, *AB* izdod rīkojumu visiem runātājiem identificēt sevi—vai nu ar īstiem, vai arī segvārdiem, lai pasargātu no padomju drošības spēku naģiem tuviniekus. Tā Ēvalds Freivalds, kuŗš lasa tikai paša sacerētus komentārus, kļūst par Pēteri Kalumu, Benno Ābers—par Ati Raiti, Vilis Čika—par Vili Rūju, Kārlis Ķuzulis—par Kārli Smiltnieku. Uršteins lasa dzejdarbus un Irenes Karules rakstītus grāmatu apskatus ar savu īsto vārdu, bet, lasot asus un satīriskus pretpadomju gabalus – kas gan, *ASV* politikai mainoties, drīz vien jānomirdina – kļūst par Robumu Nātru. Vilis Māsēns politiska satura gabalus lasa ar īsto vārdu, bet ziņas un citu korespondentu ziņojumus anonīmi. Arī Irēne Karule ziņas, tāpat pieteikumus, lasa anonīmi, bet kā intervētāja un daudzo grāmatu apskatu lasītāja kļūst par Inesi Kļavu.

GODA BALVA

Ikgadu novembrī *Savienoto Valstu informācijas aģentūra* godina tās redakcijas un tos darbiniekus, kuŗi apliecinājuši sevišķu iniciatīvu, lietpratību un izcilas sekmes. 1967. gadā atzinību saņem *AB* latviešu nodaļa kā vienīgā no 37 valodu nodaļām. Šādu apbalvojumu līdz tam saņem tikai divas redakcijas – ungāru un krievu. Apbalvoto godināšana, pasniedzot goda diplomus un medaļas, notiek svinīgā ceremonijā *ASV* valsts departamenta lielajā auditorijā līdzās vestibilam, kur izlikti visu to val-

stu karogi, ar kuŗām Savienotajām Valstīm pastāv diplomātiskas attiecības. Karogu rindas vidū atrodas arī neatkarīgās Latvijas sarkanbaltsarkanās krāsas, arī lietuviešu un igauņu karogi. Svinīgajā aktā Savienoto Valstu informācijas aģentūras darbiniekus, to vidū apbalvotos, šajā reizē uzrunā darba sekretārs (Secretary of Labor) Vircs (Willard Wirtz), sevišķi pasvītrojot darbinieku vienreizējo lomu, proti, iespēju runāt ar visu pasauli. Informācijas aģentūras direktors Leonards Marks plašo auditoriju iepazīstina ar sasniegumiem, ko savā darbā veikuši apbalvotie, un pasniedz apbalvojumus, kuŗus redakcijas vārdā saņem tās vadītājs Ēvalds Freivalds. Goda diplomā lasāmi šādi vārdi: *Savienoto Valstu informācijas aģentūras Amerikas Balsis Eiropas nodaļas latviešu redakcijai piešķirta goda balva par izcilām raidījumiem latviešu valodā. Latviešu raidījumi pārliecinoši atspoguļo ASV politiku un centienus un, piedevām, tas ticis īstenots modernas radiotehnikas visaugstākajā līmenī.*

RAIDĪJUMU ATBALSIS

Jau tūdaļ pēc pirmajiem raidījumiem *AB* latviešu redakcijas darbiniekus nomāc saņemamas šaubas par raidījumu dzirdamību Latvijā. Par pirmo liecību, ka raidījumi dzirdēti, pastāsta Irēne Karule – tā bijusi vēstule, atsaucoties uz viņas interviju ar trimdas latviešu skolnieci, kuŗa saņēmusi stipendiju. Rakstītājs – nupat kā no padomju soda darba nometnes atlaistais meitene tēvs, uzgriezis *AB* un, neraugoties uz traucētājiem, uzzinājis, ka viņa sieva un meita atrodas Savienotajās Valstīs. Vēstule iemesta pasta kastītē Dānijā, kur brīnumainā kārtā pasta ierēdņi atšifrējuši latviski uzrakstīto, no trīs vārdiem sastāvošo adresi: *Amerikas Balsij Ņujorkā* – kur tā arī nonākusi. Latviešu redakcija ir sajūsmā, bet visvairāk Irēne Karule, jo meitene, kuŗai tēva liktenis līdz tam nebijis zināms, ir viņas skolniece latviešu sestdienas skolā.

Aptuveni tajā pat laikā pieci latviešu zvejnieki, kas pieprasa politisko patvērumu Ņufaundlandē (Newfoundland), Kanadā, arī liecina, ka klausījušies *AB* latviešu valodas raidījumus ne tikai uz sava zvejas trālera okeānā, bet arī Latvijā. Lielu atzinību izpelnas Uršteina (Robumu Nātras) fiktīvas sarunas ar latviešu padomju varas aparāta vīriem – Vili Lāci, ekonomistu Veinbergu u.c. *Tie ir pamatīgi raidījumi, un tādus vajadzētu biežāk!* Seko ieteikums tādā pat stilā "intervēt" (vēlāk gan nežēlastībā kri-

tušo) Liepājas slaveno zvejnieku pirmindnieku Lanku, lai darītu zināmu, kā viņš tos daudzus ordeņus dabūjis. Uz Gotlandi izbēgušais Nicu pāris, kam laivas paslēptuvē nosmok trīsgadīga meitiņa, dod sīkākas ziņas par raidījumu dzirdamību, par klausīšanas vietās, kuŗas neskar traucētāji. Runīgie un arī zinīgie Nices tiek izmantoti Latvijas notikumu komentēšanai, ko prezidenta Trumena laikā var darīt diezgan brīvi, bet ne vairs pēc republikāņa Eizenhauera ievēlēšanas par prezidentu. Citējot Karules teikto, varējām arī lietot diezgan asu valodu. Kā nekā tā laika ASV politika devējās par "liberation policy", t.i., atbrīvošanas politiku. Lūk, tādēļ arī, Staļinam nomirstot 1953. gadā, mēs svēti ticējām, ka nu jau, nu jau Latvija būs brīva! Bet to jau mēs cerējām arī kaŗam beidzoties un Berlīnes gaisa tilta laikā. Kāds uz Vāciju repatriējies klaipēdīetis zina stāstīt par apstākļiem, kādos notikusi latviešu valodas raidījumu noklausīšanās kādā Latvijas zvejnieku ciemā. Klausītāju saime bijusi visai liela—gan jauni, gan veci. Arā bijuši izlikti posteņi, lai laikus brīdinātu, ja namam tuvotos kāda nevēlama persona. Atskanējusi radioreportāža par Minsteres latviešu skolas darbu. Mazākie skolēni dziedājuši latviešu tautasdziesmas, un bērnu balsis bijušas tik aizkustinošas, ka reti kāds klausītājs spējis valdīt asaras.

Šādas liecības AB latviešu redakcijai par tās veidoto raidījumu dzirdamību un dzimtenes latviešu gatavību riskēt, lai tos klausītos, dod lielu morālu spēku arī pašiem darbiniekiem. Latvijā raidījumus jāklusās uzmanīgi un ar lielu piesardzību līdz pat Mihaila Gorbačova *perestrojkai* (pārbūvei) un *glasnostj* (atklātībai), bet to dara ne tikai inteliģence un vienkāršā darba darītāji, bet pat padomju varas orgānu darbinieki. Kāda kolhoza strādnieki 70. gadu pirmajā pusē esot smīnējuši par savu partordzi, kuŗa allaž "noziedējusi" ārzemju raidījumu laikā.

Saprotamā kārtā padomju režīma pārstāvjiem AB un vēl vairāk citi starptautiskie raidītāji latviešu valodā sagādā, maigi izsakoties, milzu nepatiku, par ko jo skaidri liecina viņu reakcija uz nenotveramo ētera sūtņu ziņojumiem, piemēram, vēstis par to, ko trimdas latvieši dara savu tautas brāļu un māsu labā dzimtenē. 50. gadu pašā sākumā lielu niknumu Latvijas kompartijas funkcionāros izraisa tā sauktā Kerstena akcija, ko visai detalizēti atspoguļo AB latviešu raidījumi.

Milzu summas Maskavai jāizdod šo raidījumu traucēšanai. Rīgā jau pirmā "krievu gada" otrā pusē iekārto vienīgi traucēšanas vajadzībām spēcīgu īsviļņu raidītāju, kas 1941.1.VII nebojāts krīt vācu rokās un ticis regulāri darbināts it kā pret raidījumiem no Angljas.

Pamazām sāk pienākt arvien vairāk klausītāju vēstulu—pa dažādiem aplinkus ceļiem, gan arī tieši redakcijai, bet lielākoties klausītāju Savienotajās Valstīs dzīvojošajiem tuviniekiem. 80. gados to skaits jau snieždas tūkstošos. 1992. gadā Maija Lele, atceroties AB latviešu redakcijā pavadītajos sešpadsmit darba gados saņemtās vēstules, saka: *Ir liels gandarījums zināt, ka kāds tur otrā galā mūs klausās—un priecājas par to, ka mēs te vispār esam.* Parasti vēstulēs izskan pateicība par iespēju klausīties AB latviešu valodā. Laiku pa laikam pienāk pa latviskai dāvanai. 1967. gadā USIA sarīko izstādi, kuŗā ietilpināta arī daļa no Latvijas saņemtajām pateicības dāvanām. 90. gadu sākumā, aizbraucot uz Latviju, daudzi no darbiniekiem pieredz Irēnes Karules piedzīvoto. Ļaudis no balsis vien uzpazīst un sveic Inesi Kļavu (Karules pseidonīms). Kad kādreizējam disidentam un pēc neatkarības atjaunošanas Saeimas deputātam, vēlāk ministram Olafam Brūveram Irēne Karule iepazīstoties uzdod savu isto vārdu, Brūvers, ieklausoties viņas balsī, izsaucas: *Vai jūs neesat Inese Kļava?*

Zīmīga ir dienas laikraksta *Latvijas Jaunatne* līdzstrādnieka Gunša Rozenberga izteikta 1991. gada vasarā, kad arī Latvijas ziņu avotos jau var izteikties pavisam brīvi: *Laiki ir mainījušies, bet Amerikas Balss latviešiem joprojām ir mīļa un gaidīta. Un ne jau tikai pagātnes nopelnu dēļ. Tā aug laikam līdzī (1991.1.VI).*

Bet ne jau visas vēstis attiecībā uz AB latviešu raidījumiem ir iepriecinošas. Krietnāi daļai latviešu klausītāju raidījumi nebijuši gluži tas, kas ticis gaidīts, jo pārāk lielā raidījumu daļā to veidotājiem, neraugoties uz viņu patriotismu un pūlēm, ir jāreķinas ar finansētāju, t.i., ASV oficiālo politiku un uzskatiem, kopumā atstājot samērā maz telpas un laika latviešu pašu nacionālajām interesēm. Maskavas varā esošajās zemēs klausītāji bieži vien vēlas ciešāku un stiprāku barību nekā to, ko sniedz ASV valsts departamenta raidītājs. Piemēram, 1964.20.XI pēc noklausīšanās AB 18.XI programmu, kur daļību ņem ALA pirmais priekšsēdis, Merilendas Universitātes socioloģijas profesors Pēteris Lejiņš, Latvijas

vēstnieks ASV Arnolds Spekke un AB korespondenti Harijs Mindenbergs (1907-1975) ASV rietumkrastā un Valdemārs Dulmanis (1908) Austrālijā, kāds klausītājs raksturo viņus visus kā *praktiskus neitrālistus*, jo savos izteikumos viņi bijuši *neitrāli pret komūnismu*. Un kāds cits klausītājs 1966.11.XII rakstītā vēstulē: *Amerikas Balsi, protams, klausās Latvijā—tā raida regulāri, dzīvi, ļoti svaigas ziņas, bet vairumā gan ir salmi. Asus pārmetumus AB latviešu raidījumiem pauž Kanadas latviešu avīzes Latvija Amerikā redaktors Alfrēds Vinčels (1920), visai krāsaina personība, ko II Pasaules kara beigās sabiedrotie saņēma gūstā Ēģiptē: Vai dzimtenes latviešiem ir sevišķi svarīgi zināt, ka ASV ārlietu ministra meita apprecējusi nēģeri? Vai dzimtenes latviešiem nozīmīga ir ziņa, ka Jānis Lūsis veicis jaunu pasaules rekordu šķēpa mešanā, ja to var izlasīt katrā Rīgas avīzē un dzirdēt pašas Rīgas radioraidījumos? Bet, liekas, ka viņiem vairāk interesē tās ziņas un komentāri, kurus Amerikas Balss nedrīkst raidīt, lai nekavētu pašreizējās ASV valdības centienus draudzēties ar Padomju Savienību (Latvija Amerikā 1968.23.X). Arī no Latvijas pienākušas ziņas, ka AB raidījumi dažkārt skan "pārāk amerikāniski". Šād tad tie arī kļuvuši par pazobošanās objektu. Rīgā it kā cirkulējusi kāda lentā ieskaņota AB latviešu raidījumu parodija – tā zina vēstīt (1969.22.IX) sovjetologs Andris Trapāns (1936-2002) toreiz ALA Informācijas biroja vadītājam Ilgvaram Spilneram.*

AB MINCHENĒ

1956.VIII – pēc poļu strādnieku nemieriem un nepilns divus mēnešus pirms pretpadomju revolūcijas Ungārijā – Minchenē darbību uzsāk AB latviešu redakcija kā daļa no AB nodaļas Eiropā. Patstāvīgi sastādīto un raidīto programmu mērķis ir papildināt AB raidījumus no Vašingtonas. Uz Mincheni aizkomandē Osvaldu Uršteinu un kā vadītāju – Aleksandru Laubertu. Pusstundu garās programmas sastāda astoņi darbinieki, to vidū Voldemārs Kreicbergs un Vilis Skultāns. Lietuviešu un igauņu AB Eiropas redakcijas darbojas Minchenē jau vairākus gadus. Tāda pat iespēja bijusi arī latviešiem, bet, kā jau strīdīgi ļaudis, daži pašu latviešu darbinieki Vašingtonā esot to aizkavējuši. Prieks ilgst tikai divus gadus. 1958.VIII beigās ASV republikāņu administrācijas laikā pavisam negaidīti AB nodaļai Eiropā darbība jāizbeidz, jo vairs netiek atvēlēti līdzekļi šim vērtīgajam pasākumam.

Uršteinu un Laubertu atsauc atpakaļ uz Vašingtonu. Vēlāk ASV kongresa nodibināta speciāla komisija spiesta atzīt, ka AB slēgšana Eiropā bijusi pārsteidzīga un Savienotajām Valstīm jāreķinoties ar savu patiesāko draugu zaudēšanu. Šajā sakarībā zīmīgs ir Viļa Skultāna novērtējums, ko viņš pauž referātā *Daugavas Vanagu* namā Londonā (1976): *Savā divu gadu ilgajā darbībā Amerikas Balss Eiropas redakcija darīja visu iespējamo, lai paceltu un parādītu Latvijas klausītājiem mūsu aktuālās nacionālās problēmas un stiprinātu dzimtenes latviešu pretestības spēkus. Atgadījās visai bieži, kad amerikāņu ārlietu ministrija, kuŗas sastāvdaļa bija Amerikas Balss, domāja citādi, nekā mēs. Ne reti starp latviešu redakciju un augstāko vadību šī iemesla dēļ norisinājās sīvas cīņas.*

ALFONSS LAURIS

Nobeidzot šīs piezīmes par AB, neliela piebilde par radiotelegrāfistu Alfonsu Ansi Lauri (1903-), kuŗš starpkaru posmā strādā gan Latvijas dzelzceļa dienestā un Jūras aviācijas divizionā Liepājā, gan arī uz ledlauža *Krišjānis Valdemārs* un Pasta un telegrāfa departamenta Rīgas uztvēreļa radiostacijā. Šo rindiņu rakstītājs 60. gadu otrā pusē vairākkārt tiek Stokholmas piepilsētā Naksā (Alphyddevagen 13 – V1, Nacks) ar šo savdabīgo vīru, kuŗš labprāt un stundām ilgi spēj dalīties savas dzīves un darba pieredzē. Viņš, piemēram, labi atceras, ka Spānijas pilsoņu kara laikā 1936. gadā, kad valsts radiofons vēl atradies republikāņu rokās, bieži bijuši dzirdami īpatnēji traucējumi – automātiski darbināts telegrāfa raidītājs ar Morzes signāliem lēnām raidījis *Viva el general Franco!* Pēc dažiem mēnešiem *general* vietā dzird *generalissimus*, kas pēc kāda laika atkal pārvēršas par *general*. Kamēr Spānijas raidītāji – kā Franko, tā arī republikāņu – Latvijā bijuši vāji sadzirdami, viņam atmiņā palikuši divi citi labāk vai sliktāk sadzirdami raidītāji. Viens no tiem cīnījies pret Hitlera režīmu Vācijā (*gegen die braune Diktatur*), ko vācieši nepavisam neesot traucējuši. Gluži pretēji klājies kādam krievu raidītājam, kuŗa aicinājumi cīņā par krievu tautas atsvabināšanu no boļševiku jūga, cīņā pret Staļina kolektivizāciju Maskavai nav bijuši pa prātam. Tūdaļ parādījušies tāda pat tipa traucētāji, kādi pēcāk 40. gadu beigās tiek lietoti pret *Radio Vatikāns*, un vēlāk pret AB, *Radio Brīvību*, *Radio Brīvā Eiropa* u.c. Drīz vien pret anōnimo raidītāju notēmē lielu skaitu skaļū

traucētāju – vairākus desmitus, kas pieblāvuši visizdevīgāko īsviļņu joslu (ap 30 m). Kādēļ? Lūk tādēļ, ka Maskavai nepatika-rais raidītājs, lai izvairītos no traucētājiem, pēc dažiem teikumiem mainījis vilni. Beigās raidītājam vairs nebija kur bēgt – visur priekšā rūcēji. 1944.II, vācu okupācijas laikā, Alfonss Lauris dodas slepeni pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju pagrīdē esošās *Latvijas Centrālās padomes* uzdevumā. Pēc kara viņa uzdevums ir sīki sekot okupētās Latvijas radio programmām, kas tiek sintizētas viņa paša rediģētos biļetēnos *Latvija aiz Dzelzs Aizkara* (1948-1951), *Okupētā Latvija* un angļu valodā *Free Latvian News Service* (1954-1964) un *Reports of the Soviet Occupied Riga Broadcasting Station* (1952-1962, iznāk reizi nedēļā arī latviski mimeogrāfa tehnikā). Savus dzirdamības un arī satura vērtējumus Lauris sūta no Stokholmas uz Vašingtonu. Attiecībā uz Minchenes AB un arī citiem latviešu raidījumiem no Eiropas (Madrides un Frankfortes), viņš, šķiet, ir nepamatoti negatīvs – tie neattaisnojas krievu traucētāju dēļ. Vēstis no klausītājiem gan bieži ir pretējas. Minchenes baltiešu redakciju slēgšana un citu raidstaciju neatbalstīšana vismaz daļēji esot Laura nopelns, par ko baltiešu vidū saprotamā kārtā valda sašutums. Laura nolieguma formā izteiktie atzinumi turpretim atrod dzirdīgas ausis trimdas centrālo organizāciju vadošajās aprindās – raidījumu un raidstaciju finansiāla atbalstīšana, kaut arī dažkārt niecīga, tomēr rada zināmas neērtības...